

מתן

על התורה

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

איוב-טו

"ויען ה' את איוב מן הסערה"

טענותיו של איוב לגבי אופן ניהול הא-ל את עולמו עולות מתוך המצוקות הקיומיות הקשות - גופניות ורוחניות - שאיוב נקלע אליהן. איוב המפנה את טענותיו נגד הא-ל מתייחס לשני רבדים: הרובד הראשון הוא רובד שכלי אינטלקטואלי, שבמסגרתו איוב מעלה טענות ברמה העקרונית. הרובד השני הוא רובד חווייתי רגשי, ומתוכו עולה פגיעותו האישית הצורבת של איוב. פגיעה אישית זו מזינה את כעסו מול רעיו. בהתרסותו באים לידי ביטוי שני הרבדים הללו בנפרד, אך גם במשולב. הטענות ברמה העקרונית נוגעות לאופן התנהלות העולם מנקודת המבט של בשר ודם. מנקודת מבט זו בולט מאד המצד של 'צדיק ורע לו, רשע וטוב לו'. בעולם זה המציג חזות של חוסר צדק, אין שום אפשרות לערער בפני מערכות משפט הוגנות. ומכאן עולה הטענה נגד בלעדיות הא-ל על מערכת המשפט, טענה הנשענת על ניסיונו של איוב כפי שחווה על בשרו: "אָךְ נִתְּנָה בְּיַד קִשְׁעֵי פִי שִׁפְטִיָּה יִכְסֶה" (ט, כד); "אֲשֶׁר אִם צָדִיקִי לֹא אֶעֱנֶה לְמִשְׁפַּטִּי אֶתְחַנֵּן" (ט, טו); "לֹא יֵשׁ בְּיַמֵּינוּ מוֹכִיחַ יֵשֶׁת יָדוֹ עַל שְׂנֵינֵנוּ" (ט, לג); "אֵף עַל זֶה, פָּקַחְתָּ עֵינֶיךָ וְאֶתִּי תָבִיא בְּמִשְׁפַּט עִמָּךְ" (יד, ג). מתוך טענתו בנוגע לבלעדיות העל על מערכת המשפט, איוב יוצא להתרסה קיצונית יותר על שליטתו השרירותית והבלעדית של הא-ל בבריאה "הַמַּעֲתִיק הָרִים, וְלֹא יָדְעוּ אֲשֶׁר הִפְּכָם בְּאֶפֶס. הַמְרַגֵּז אֶרֶץ מִמְקוֹמָהּ. וְעַמּוּדֵיהָ, יִתְפַּלְצוּן. הָאֵמֶר לְחָרֶס וְלֹא יִזְרַח, וּבְעֵד פּוֹכְבִים יַחֲתֵם" (ט, ה-ז). " הֵן יַחֲתֹף מִי יִשְׁיבְנֵה, מִי יֹאמֶר אֲלֵיו מַה תַּעֲשֶׂה" (ט, יב) " מוֹלִיךְ כְּהַנִּים שׁוֹלֵל, וְאַתָּנִים יִסְלֹף" (יב, יט).

הרובד השני, המבטא את הצד החווייתי-רגשי של הטענות שלעיל, מוסבר על רקע המשבר בסדר עולמו הרשמי של איוב. יחסו לא-ל, העולה מפרק הפתיחה ומרמזים רבים אחריו, נושא אופי טכני מאד - יחסים של 'תן וקח'. במהלך הקריאות הרבות לא-ל, מתברר כי הקשר עמו הולך ומקבל אופי רגשי ואישי. איוב קובל על הסתרת פניו של הא-ל ממנו "לָמָּה פָּנִיךָ תִּסְתֶּיךָ וְתִחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לָךְ" (יג, כד), "אִם קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי לֹא אֶאֱמִין, כִּי יֶאֱזִין קוֹלִי" (ט, טז), " הַטּוֹב לָךְ, כִּי תַעֲשֶׂק כִּי תִמָּאֵס, יִגִּיעַ כְּפִיךָ" (י, ג). דרך קובלנות אלה עולה הכמיהה לקשר אישי עם הא-ל הפועל עם איוב בפרט ועם ברואיו בכלל, על פי אמות מידה של חסד ורחמים. מול הקביעות הנחרצות הללו, שתשובות הרעים ותשובת אליהו לא השכילו לרכך, עומדת תשובת הא-ל הפותחת פתח לדילוג מסוג חדש, ליצירת 'כללי משחק' חדשים לגמרי שיכניסו מעט סדר לעולמו של האיש הכמה אליהם כל כך.

תשובת ה' לאיוב מחולקת באופן ברור לשתי חטיבות עיקריות: המענה הראשון - פרקים לח-לט, והמענה השני פרקים מ-מא. היסוד של המענה קיים אפוא גם בחלק הזה של הספר, ובכך מומחשת בעליל אחדותו הסגנונית המרשימה. הא-ל מופיע כמשתתף פעיל בוויכוח. אמנם הוא המסיים ובכך מוקנות לדבריו ייחודיות ועוצמה שונות מאלו של הרעים ואיוב, אך הסגנון והאורך מתאימים לאלו של המתווכחים.

ניהול: ד"ר נאוה כהן • ריכוז: אילנה חדד

דפי הלימוד מבוססים על חוברת ללימוד ספר איוב בהוצאת אולפנת עופרה (2000).
כתיבה: חיה מיכאלי, ד"ר נאוה כהן, איריס הישראלי. יעוץ אקדמי: ד"ר ישראל רוזנסון

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים • טל': 02-5944555

מתן ומתן

מכון תורני לנשים ע"ש שרה בת יצחק יעקב רעננערט
The Sadie Rennett Women's Institute for Torah Studies

חטיבה א

המענה הראשון (פרקים לח-לט) כולל שלושה חלקים עיקריים:

חלק א: פתיחה (לח, א-ג)

חלק ב: סדרת שאלות רטוריות לאיוב על נפלאות הבריאה (לח, ד-לח)

- שאלות רטוריות בנוגע ליסודות בריאת העולם (לח, ד-כא)
- שאלות רטוריות בנוגע לחוקות שמים והשפעתם על הארץ (לח, כב-לח)
- שאלות רטוריות בנוגע לעולם החי (לח, לט - לט, ל)

חלק ג: בקשת הא-ל למענה מאיוב ותשובת איוב (מ, א-ה)

חלק א: פתיחה (לח, א-ג)

"וַיַּעַן ה' אֶת אִיּוֹב מִן הַסֵּעֶרָה" (לח, א). הא-ל נגלה לאיוב מתוך סערה שבעוצמתה מסמלת את מה שנראה בעיני איוב ככוחו השרירותי של הא-ל, ועשויה לסמל גם את סערת הנפש של איוב. התגלות זו מתרחשת אחרי מחזורים ארוכים של נאומים. עצם ההתגלות יש בה משום מענה לרובד הרגשי-חוויתי שאיוב חש כאשר הוא טען כלפי הא-ל שהוא מסתיר פניו ממנו (יג, כא-כב).

1. עיינו בדברי איוב פרק ג, כג ובפסוקים א-ג במענה הא-ל (פרק לח). מה טען איוב כלפי הא-ל ומה עונה לו הא-ל?

חלק ב: סדרת שאלות רטוריות על נפלאות הבריאה (לח, ד-לח)

בפסוקים אלה הא-ל שואל את איוב שאלות שיש בהן כדי להגביל את יומרתו לדעת ולהבין. השאלות מעמידות את איוב בניגוד לא-ל ובמטרה להשוות אותו ליתר הברואים. עם זאת, שאלות אלה מדריכות אותו להתבוננות נכונה על עולם הבריאה.

2. עיינו בפסוקים ח-ט מהי המטאפורה שבה משתמש הכתוב? אילו תחושות עולות למקרא הדברים? השוו לשימוש שאיוב עושה במוטיב הלידה בפרק ג ולאופן שבו הוא תיאר את הבריאה במענה הראשון לבלדד.

3. פסוקים ד-כא מתארים את הבריאה ומדגישים את הגבולות שנקבעו לכל יסוד בבריאה. הגבולות משקפים תכנון. מול טענות איוב לשרירותיות בהנהגת העולם, הא-ל רומז על תכנית העומדת בבסיס קיומו. בדקו אלו מילים מהשדה הסמנטי של גבול ותיחום מופיעות בפסוקים? מהו היסוד הטבעי שתיחומו ניכר באופן מיוחד? מהו היסוד האנושי שתיחומו מתואר?

4. פסוקים כב-לח מתארים את דרך התנהלות יסוד המים בטבע תוך חזרה על מילים הקשורות במים. בדקו כמה מילים הקשורות למים מופיעות בפסוקים? עיינו בפסוקים כה-כו כיצד משפיע ניווט המים על הבריאה?

5. עיינו בפסוקים לח-לט, שבהם מפורטים סוגים שונים של חיות מוכרות לאדם ואשר נראה לכאורה שידיעתו בהן נהירה לו לחלוטין. מה מאחד את התיאורים השונים? מה מדגישה סדרת השאלות הרטוריות הזו ומהו המענה שיש בה לטענות איוב?

חלק ג: בקשת הא-ל למענה מאיוב ותשובת איוב (מ, א-ה)

6. בסיום המענה הראשון הא-ל פונה שוב לאיוב ומבקש התייחסות. איוב נענה ומוציא מילים מפיו. מה משתמע מדבריו של איוב?

חטיבה ב'

החטיבה השניה (פרקים מ-מב) מורכבת אף היא משלושה חלקים:

חלק א: תוכחת הא-ל (מ, ו-יד)

חלק ב: חוסר יכולת האדם להתמודד עם החיות הגדולות בבריאה (מ, טו-מא, כה)

- תיאור כוח הבהמות (מ, טו-כג)
- חוסר יכולתו של האדם לשלוט בליתן (מ, כד-מא, ד)
- תיאור כוח הליתן וגאוותו (מא, ה-כה)

חלק ג: מענה איוב (מב, א-ו)

חלק א: תוכחת הא-ל (מ, ו-יד)

המענה השני פותח גם הוא מן הסערה ודורש מאיוב להתייבב באומץ מול שאלות הא-ל ולהתמודד עם הרעיונות הטמונים בהם.

7. מהו הרעיון המרכזי השליט בפסוקים אלה? ממה נובע הרצון להיות צודק? מהו שורש הרע ומהי התוכחה הסמויה הטמונה בדברי הא-ל?

חלק ב: חוסר יכולת האדם להתמודד עם החיות הגדולות בבריאה (מ, טו-מא, כה)

חלק זה מתמקד בחיית היבשה הגדולה ביותר - הבהמות, ובחיית הים הגדולה ביותר - הליתן. תפקודן של שתי חיות אלו יתואר באופן שונה.

8. תיאור הבהמות ארוך ומפורט ועולה באורכו על תיאורי בעלי החיים במענה הראשון. מה מאפיין את הדרך שבה מתוארת הבהמות? מה יחסו לסביבתו? האם בעל חיים זה פורץ גבולות?

9. מתיאור הבהמות עובר הכתוב לתאר באמצעות שאלות רטוריות את חוסר יכולתו של האדם לשלוט בליתן - חיית המים הגדולה, ולהשתמש בה לצרכיו. מיקומו של הליתן במסגרת גבולות העולם נושא אופי חשוב ומיוחד. הליתן מלך הים דר במים. המים - במענה הראשון - היו היסוד הדומיננטי שהא-ל תחם כבר בבריאת העולם, כדי שלא יפרצו ויהרסו את הבריאה. מדוע לדעתכם הא-ל חוזר לדון בליתן? עיינו גם בישעיהו כז, א; איוב ז, יב.

10. תיאורי הליתן רצופים בתיאורי מלחמה. עמדו על התיאורים וחשבו מהו המסר של תיאור הליתן?

חלק ג: מענה איוב (מב, א-ו)

דברי איוב "יִדְעֵתִי כִּי כָל תּוֹכְלִי, וְלֹא יִבְצֵר מִמֶּנִּי מִזְמָה" (מב, ב) מעידים כי איוב מקבל את שליטתו של הא-ל על הרע בעולם.

11. על מה מעידה תשובת איוב בפסוק ג?

12. המילה 'עתה' המופיעה בפסוק ה מציינת חיץ ברור בין מערכת יחסיו של איוב עם הא-ל עד כה, ובין מערכת יחסיו

עם הא-ל מעתה והלאה. מה היתה מערכת יחסיו עם הא-ל עד כה, ומה קורה עכשיו? מה הייתה שאיפתו של איוב האם הוא קיבל מענה?

13. בהתרתו הראשונות שנאמרו לאחר מסכת האסונות שנתכו עליו איוב מבקש את נפשו למות כדי להיפטר מסבלו הרב. במהלך הדיאלוג עם הרעים מתפתחת אצל איוב ההכרה ששאיפתו המרכזית היא יצירת דו שיח עם הא-ל. שאיפה זו באה לידי ביטוי בדבריו "אם ימות גִּבֹר הַיְחִיָּה. כָּל יְמֵי צָבְאֵי אֶיחָל עַד בּוֹא חֲלִיפָתִי. תִּקְרָא וְאֶנְכִי אֶעֱנֶה לְמַעֲשֵׂה יְדֶיךָ תִּכְסְּףִי" (יד, יד-טו). עיינו בפסוק ו בפרק מב, מה קורה כעת לאחר ששאיפתו התמלאה והדו שיח הנכסף מומש?

פרק מה, ט-טו

הפסוקים האחרונים בספר איוב מתארים את השבת איוב למצבו הראשוני בזכות תפילתו בעד רעיו. התפילה הגבירה את האחוה שנסדקה, וגם יצרה תיקון אישי אצל איוב, שהרי כזכור בפתחת הספר איוב מתואר כאדם הדואג לעצמו ולביטחונם ושלומם של בני ביתו. הכתוב בא ללמדנו שמערכת היחסים בין הא-ל לבני האדם אינה מערכת יחסים פרטית אלא כללית ומורכבת. האדם יכול להתפלל בעד רעהו ולהועיל לו על אף שאין לו נגיעה אישית בעניין. חלק זה ממשיך את הקו שהותווה במענות ה' המתארים את הבריאה כמערכת מאוזנת והרמונית, הכוללת כוחות הרסניים וכוחות בונים, כוחות מוגבלים וכוחות פורצים. איוב נדרש להתייחס גם לחברה האנושית כמערכת הרמונית. בניגוד למציאות של שכיר העומד לבדו מול אדוניו, נדרש האדם לדאוג לא רק לעצמו אלא גם לרעיו. מפרק מב ניתן ללמוד כי גם בחברה האנושית יש מערכת איזונים מורכבת שקשה מאד להבינה. ממכלול המערכות מתבהרת הסיבה שבאיתה אין לאדם יכולת להבין את רצף האירועים הקורים לו. לכן, אין איוב יכול לקבל תשובה לשאלות על דרך ניהול העולם. לעיתים מעשה של אדם אחד משפיע על חייו של אדם אחר, וקוצר דעתו של האדם מונע ממנו להבין את סדרי העולם.

הרחבה

מתוך מאמרו של הרב סולוביצ'יק "קול דודי דופק"

ראה: זוהי התשובה שניתנה על ידי בורא עולם לאיוב. כל זמן שאיוב התפלסף, כעבד הגורל, בדבר שאלת הסיבה והנימוק ודרש גילוי מהות הרע והיה חוזר ושואל ורוגן: מדוע ולמה באים היסורים? ענה לו הקדוש ברוך הוא בה"א השאלה של "הידעת?": "מי זה מחשיך עצה במילין בלי דעת. אזר נא כגיבור חלצוך ואשאלך והודיעני: איפה היית ביסודי ארץ? הגד, אם ידעת בינה!... הידעת עת לידת יעלי סלע, חולל אילות תשמור?" אם אין אתה יודע את האלפא ביתא של היצור, מדוע תתחצף להקשות קושיות על הנהגת העולם! אבל כשהבין איוב כמה מוזרה היא שאלתו, וכמה גדולה בערותו, והודה ולא בוש: "לכן הגדתי ולא אבין, נפלאות ממני ולא אדע". גילה הקדוש ברוך הוא לאיש את היסוד האמיתי הצפון ביסורים כפי ניסוחה של ההלכה: אמר לו הקדוש ברוך הוא: איוב! אמנם, לעולם לא תבין את סוד ה"מדוע?", סיבת היסורים ותכליתם, אבל דבר אחד מחובתך לדעת: את סוד תיקון היסורים. אם תוכל להתרומם על ידי היסורים לדרגה שעד עכשיו לא הגעת אליה, תדע שנועדו המה כאמצעי לתיקון הנפש והרוח. איוב! כששפעו עליך חסדי, בבחינת "הנני נותן עליה כנהר שלום", והיית מאנשי שם ובעלי השפעה - "ויהי האיש ההוא גדול מכל בני קדם" - לא מלאת את התפקיד שחסידי הטילו עליך. איש תם וישר היית ירא א-להים וסר מרע; לא השתמשת בכוחך ועושרך לרע; נתת הרבה לצדקה - "צדק לבשתי וילבישני כמעיל וצניף משפטי"; לא נמנעת מלהמציא עזר וסעד לרבים ועמדת להם בעת צרה ומצוקה - "כי אמלט עני משווע ויתום ולא עוזר לו?" אולם חסרה לך אותה מידת החסד הגדולה בשני מובנים: א. מעולם לא נשאת בעול הציבור ולא השתתפת בצרתו ויגונו; ב. לא הרגשת את יסורי היחיד הסובל. כאיש המחונן בלב טוב רחמת לרגע על יתום; כסף רב היה לך, ולא חסרת כלום שנתת נדבה הגונה. אומנם חסד משמעותו מקיפה יותר מסנטימנט חולף, מרגשנות זולה; חסד תובע יותר מדמעה רגעית, ממטבע קרה. חסד - פירושו: התמזגות עם הזולת, הזדהות עם כאבו, הרגשת האחריות לגורלו. מדת החסד לא היתה בך, לא בנוגע אל הרבים ולא ביחסיך עם היחיד.

עלי מוהר

זה שקרע את הסלע מהר
זה שניתן את הצליל ממיתר
זה שמחק פני יוצא בפני שב
זה שהמית את הנער בסב
זה ששחק את הרם עד שפל
זה שפזר את האור באפל

הוא שישיב ההלמות לדומם
הוא שישיב החלום לחולם
הוא שיראה השלם בנשבר
הוא שישיב את הזמר לשר